

ričemo tradicije i da od bliskoznačnica stvaramo istoznačnice. A da su nam u književnom jeziku jasno razgraničena značenja glagola sipati i liti dokazuje i mnoštvo njihovih tvorenica. Nikad se ne odnose na tekućine riječi: sip, sipar, sipina, sipak, sipkost, nasip, osip, posip, rasap, rasipnik, raspikuća, ospice i dr., niti se te izvedenice značenjski križaju s izvedenicama glagola liti (loj, lijevak, naliv, preljev, zaliv, sliv, izljev, lijevač, lijevaonica itd.) ili teći, odnosno točiti (tijek, natječaj, utjecaj, stjecaj, tekućina; tok, otok, potok, rastok, istok, dotok, protok, prtok, utok itd.). Treba dakle prihvatiti preporuku »Jezičnog savjetnika«, ali s malim proširenjem: Mjesto sipati, kad je riječ o tekućinama, možemo upotrebljavati liti, lijevati i točiti.

No korisno je reći koju i o razlikama između glagola liti (lijevati) i točiti. Oba su glagola praslavenskog podrijetla (liti, točiti < tok < *tek-ti). Točiti ima više značenja (i brusiti, i gristi), ali nas ovdje zanima samo osnovno: »činiti da što teče« (AR). U starijih je pisaca to bio i neprelazan glagol, s istim značenjem kao i teći: »Od gore Dinare, spod ke Krka toči.« Primjeri u AR pokazuju da bi se značenje glagola točiti moglo ovako precizirati: *činiti da što teče po kakvoj podlozi*: »Dokle meu žilbom rike vodu toče« (Mrnavić), »Kad se grožđe tiješti, toči se vino« (Bašić). Toči se: vino, voda, ulje, dragocjena mast, znoj, krv, suze, a u prenesenu značenju: govor, riječ, grijeh, darovi, vrijeme, ure (Vodopić: *He, moja stariče, ura se toči*).

Liti (lijevati) pak prema AR znači »činiti da što teče iz kakva suda, i to ili uopće (vidi proljevati) ili u drugi sud ili u drugo što žitko (vidi uljevati)«. Ljevati znači »teći obilno«. Iz tih tumačenja kao i primjera moglo bi se značenje toga glagola ovako precizirati: *činiti da što teče bez podloge*. Iako se u tom smislu ne mogu do kraja razgraničiti sve izvedenice glagola liti i točiti, ipak bi trebalo glagolu točiti dati prednost u značenjima koja mu naši rječnici i najčešće pripisuju: A. D. Bella: *cavar vino dalla botte*; Parčić: *travasare*, Jurančić: *točiti, na-*

takati (vino), Hurm: *schenken, einschenken, zapfen*; Dayre-Deanović-Maixner: *verser à boire, débiter*; Deanović-Jernej (vino) — *mescere*; (krčmiti pića) *vendere al minuto* (bevande alcooliche): Drvodelić: *pour out* (the tea), *decant*: (in a bar, public house) *retail* (sell) alcoholic drinks; Vl. Tognier Srbochorvatsko-česky a česko-srbochorvatski-kapesny slovník): *čepovati, točiti*; E. Margelits (Rječnik hrvatskog i mađarskog jezika: *italt mér*; to jest *točiti* znači: 1. uljevati tekućine iz boca i sličnih posuda s uskim grlom, iz slavina (vodovodnih i drugih), iz gumenih cijevi i slično; 2. krčmiti pića (alkoholna i bezalkoholna), a i druge tekućine (benzin, ulje, ocat, naftu itd.). U skladu s time trebalo bi da početni primjeri glase: *Koliko benzina da vam natočim?* (A može i: *ulijem, nalijem*.) *Smijem li vam natočiti čašu vina? Tko je tu vodu prolio?*

Stjepko Težak

JE LI RIJEČ NARAV ARHAIZAM?

Riječi šire, sužavaju, gube ili mijenjaju svoje značenje. I sve je u redu dok se saдрžaji različitih izraza ne poklope. Tada nastaje nesigurnost u upotrebi, povodenje i sl., a riječi, umjesto da znače nešto određeno, počinju značiti i ovo i ono, a to u semantici nije jako daleko od ništa. Nesumnjivo se nešto dogodilo i s riječima *priroda* i *narav*. Da bismo lakše uvidjeli što se to s njima dogodilo, pokušat ćemo ih pratiti od prvih za bilježenih početaka.

Narav je, prema Akademijinu rječniku, starija riječ. Prve upotrebne potvrde potječu iz 16. st. Značenje je razgranato. Navest ćemo samo ona koja su potvrđena i u građi iz suvremenih hrvatskih pisaca.

Pod a) *isto što priroda, t. j. ona moć, sila, koja na svijetu sve rada, mijenja, uništava*:

Sva narav veselje odasvud kazaše. (M. Držić)

Što je grdo po naravi, zaludu se resi i maže. (I. Gundulić)

Ista nas narav na veselje vuče. (M. Katančić)

Pod e) *svojstvo*

On (t. j. roj) nije po naravi i običaju svom to učinio. (F. Đorđević)

Sladak bez primjese med je sobom po naravi. (I. Gundulić)

Zemljodjelci po naravi tega svojega državaše se oko njihah. (D. Bogdanić)

Pod g) *ćud*:

Jedni su (t. j. ljudi) naravi tihe ... družu su naravi tvrde. (M. Držić)

A ovi rečeni čovik bijaše zle naravi i tvrde glave. (P. Posilović)

Konj ni naravi lene. (B. Krnarutić)

Pogledamo li u istome rječniku pod *priroda*, vidjet ćemo da kod svih značenja piše isto što narav pod a, b, c ... Npr.:

Pod a) *isto što 2 narav pod a.*

Rekao bi čovek, da ji(h) je (t. j. Turke) i sama priroda bila počela biti i goniti. (Vuk)

Priroda mu sama njegovanje, a sloboda rajsko radovanje. (G. Martić)

Pod d) *isto što 2 narav pod e.*

Negašeno vapno jest onakve prirode kao i lužna so. (Bolić)

Slova, koja po glasu nijesu tako nalik jedno na drugo, ali su iznutra po prirodi svojoj srodna. (Vuk)

Pod e) *isto što 2 narav pod g.*

Vozbuđenije i načelo ove strasti u nezlobivoj prirodi ... nije zlo nego dobro i polezno. (D. Obradović)

Do trenutka kada je Joakim Stulli u svoje trojezično Rječoslozje unio riječ *priroda* s naznakom da je iz ruskog jezika te riječi nije bilo ni u jednom rječniku, a pisci su u značenju tal. *natura*, indole, odnosno lat. *natura*, *indoles* upotrebljavali riječ *narav*. Da li je to ujedno i najstarija potvrda, jednako je teško reći kao što je teško i opovrgnuti, jer se Stulli, kako sam kaže u predgovoru, nadao da će njegov rječnik izići 1782. (a izišao je tek 1806!). Tako je prva i jedina tiskana potvrda za *prirodu* u značenju *ćud* u Basnama D. Obradovića (Leipzig, 1783).

Karadžić u svome rječniku nema *prirode*, a za *narav* kaže da se govori u Vojvodstvu

(Vojvodini) i daje joj značenje *die Gemüthart, das Naturell indoles*, cf. *ćud*. Obavdije riječi nalazimo, kako smo već mogli i vidjeti, u kasnijim njegovim djelima. Nije nezanimljivo pratiti ove dvije riječi u knjižici *Priprava za istoriju svega svijeta radi djece*, koju je s njemačkog preveo Dimitrije Vladisavljević, a pregledao i na svijet izdao Vuk Stefanović Karadžić, 1864.

Ove velike promjene čini nešto sama narav ili priroda, a nešto opet čini čovjek (str. 15).

Sve je ovo učinila priroda (narav) (str. 17).

Kašto je i sama priroda nemilostiva i razgradi opet ono što sama sagradi ili što čovjek uradi (str. 24).

Postupak već sam po sebi jasno govori. *Priroda* u prvom značenju istiskuje *narav*. To se obično ne događa glatko. Hrvatski pisci 19. st. dugo i dalje upotrebljavaju *narav*:

Tiho je, svečano je ko da je sva narav poklekla (Tordinac), ali se susreće i *priroda*, čak obje riječi u istih piscima:

Mati narav sa bujnošću milom cvijećem polja i livade kiti. (Šenoa)

Oprostite, gospodice, ja nalazim raj u prirodi, a prirodu češ badava tražiti na ulaštenu parketu. (Id.)

Priroda nije onako nepogrešiva kako se misli. (F. Mažuranić)

Gledajući nebo i trepet zvjezdica, ćutum kako narav diše. (Id.)

Osim imenice *priroda* Stulli je, također iz ruskog, unio u svoje *Rječoslozje* i pridjev *prirodan*. U njegovu rječniku nema više nijedne riječi koja bi bila u vezi s njima, dok je porodica riječi *narav* vrlo bogata.

U kasnijim rječnicima 19. st., Popovićevo i Šulekovu, pojavljuju se novi članovi porodice riječi *priroda*. A i pokojni pisac daje svoj doprinos. Tu je *prirodnina* (Šulek njem.-hrv.), *prirodnost* (Pop.), *prirodnjački* (Miličević), *prirodnjak* (Pop.), *prirodopis* (Šulek njem.-hrv. i Pop.), *prirodopisac* (Pop.), *prirodopisan* (Šulek zn. naz. i Pop.), *prirodoslov* (Pop.), *prirodoslovac* (Pavlinović), *prirodoslovlje* (Pop.), *prirodoznanstvo* (Šulek njem.-hrv.). Ovome možemo dodati iz

rječnika MS *prirodnjaštvo, prirodoznanac, prirodoznanstven* ...

I pridjev *prirodan* obilno je zastupljen. Npr.: *prirodna zapovijest* (Antologija), *prirodna težina* (Sviben), *prirodno filozofiranje* (Antologija), *prirodno pitanje* (Krlježa). Tu je, konačno, i *prirodni jezik, prirodni rod, prirodna ljepota, prirodna znanost*. Evo i nekoliko primjera iz Dapca u kojima je pridjev *prirodan* antinom pridjevu umjetan: *prirodna luka — umjetna luka, prirodna smola — umjetna smola, prirodna svila — umjetna svila, prirodni horizont — umjetni horizont, prirodni kamen — umjetni kamen, prirodni kaučuk — umjetni kaučuk*. I samo *naravna veličina*.

Sve ovo pokazuje da je riječ *priroda* primljena u jezik i da je u njemu postala potrebna. I tako dok se porodica riječi *priroda* granala, članovi su porodice riječi *narav* u ovom značenju zastarijevali. Danas nikom ne bi palo na pamet da mjesto *Mala čuda velike prirode*, kako se zvala jedna televizijska emisija, kaže *Mala čuda velike naravi* ili da mjesto *Upoznavanje prirode i društva*, kako se zove jedan školski predmet, kaže *Upoznavanje naravi i društva*. To bi moglo biti ne samo neobično nego čak i nejasno. Konačno, tu je i časopis *Priroda* koji je kao popularno znanstveni prilog *Glasnika Hrvatskog prirodoslovnog društva*, čiju ćemo 90. godišnjicu ove godine slaviti, izišao u Zagrebu 1911, samo prije 64 godine. U skladu je s tim i bilješka R. Katičića u *Jezikoslovnim ogleđima*, str. 135:

Osobito je u ovom primjeru (*riječ je o Nemčičevu tekstu*) zanimljiva riječ *narav*. Ona se i danas slobodno upotrebljava u značenju skupa značajnih svojstava, karaktera (grč. *charaktér*), ali je posve zastarjela i više se ne upotrebljava u značenju koje joj Nemčić daje na ovome mjestu, kao oznaka za sveukupnost sila što pored čovjeka i nad njime djeluju u svijetu, za njegov samobitni tijek (grč. *physis*). U tom se značenju danas upotrebljava samo *priroda*.

Znači da *priroda* nije svagdje istisnula *narav*. Tako u značenju *čovječja narav* i *narav stvari*:

Njegova sretna, elastična narav prignu se ispod svijeh društvenih tereta. (Vojnović)

Da nad svojom naravi vlada, tome je nije mogao naučiti odgoj. (Treščec)

To su uspomene ponajviše anegdotske naravi. (Nehajev)

... pravna narav sjednice ... (Mjesečnik 1936), iako joj pokušava i tu stati uz bok:

... kao sve duboke poetične prirode imala je moć da njome zavlada jedna misao ili osjećanje ... (Matoš)

... po prirodi same stvari ... (Mjesečnik 1936)

On je za to premekane prirode. (Jonke u prijevodu Haška)

Ovakva upotreba dviju riječi za isto značenje dovodi do kolebanja pa u istog autora imamo jedno i drugo. Tako u članku V. Vinje *Calque linguistique u hrvatskom jeziku Marka Marulića*:

Međutim te dvije osobine, različitost oblika i istovjetnost značenja, još potpuno ne objašnjava prirodu i bit kalka.

Calques linguistiques ... imaju i jedan i drugi karakter: pučki ... i učeni, radi naravi jezičnog osjećaja samoga Marulića.

R. Katičić u svojoj bilješci ne govori o upotrebi *prirode* u značenju karaktera, ili barem ne izričito, ali se u svojim djelima, rekla bih, opredijelio za *narav*:

... prigovori filološke i logičko-metodološke naravi ... (SL 10, 37) Taj sustav znakova iste je bitne naravi kao i drugi slični sistemi. (SL 9, 5)

Možemo se sada upitati što bi učinio pisac kada bi mu u jednoj rečenici trebala riječ *priroda* u dva značenja. Nesumnjivo ne bi napisao npr. ovakvu rečenicu: *Priroda je nadahnjivala njegovu pjesničku prirodu* nego *Priroda je nadahnjivala njegovu pjesničku narav*. Ne bismo trebali posezati za riječju tek kad smo ponukani, a da nam je svejedno što ćemo upotrijebiti kad bismo mjesto *priroda* pod a uzeli *pejzaž*, što bi omogućilo rečenicu: *Pejzaž je nadahnjivao njegovu poetsku prirodu*.

Sažmimo:

1. *Narav* je, prema potvrdama, starija od *prirode*.

2. *Priroda* je počela značiti isto što *narav*, najčešće u prvom osnovnom značenju, ali i u ostalima.

3. *Narav* je potisnuta s pozicije prvog značenja, upotrebno je rasterećena.

4. *Priroda* je pokušava istisnuti i u drugim značenjima, upotrebno se opterećuje. Tako nastaje semantička neravnoteža.

5. U terminologiji je *priroda* jednoznačna. U svim se izvedenicama čuva osnovno značenje: *prirodopis* je samo opis prirode u značenju pod a, a *prirodnjak* samo čovjek koji se bavi prirodom u istom značenju. Likovni termin *mrtna priroda* potpuno je značenjski određen. Nije potrebno da ta ista riječ u općoj upotrebi bude dvoznačna odnosno troznačna i da ugrožava stariju narav.

Naš je zadatak da riječi upotrebno očuvamo, a to ćemo postići samo ako pomognemo da se one potpuno i definitivno značenjski izdiferenciraju. A to znači da za dva različita značenja upotrebljavamo i različite riječi: da govorimo *o ljepoti i snazi prirode*, *o odlasku u prirodu*, *o čuvanju prirode* kad mislimo na grčko *physis*, odnosno *o naravi pridjeva, naglasaka, sukoba i o naravi ljudi* (sentimentalnoj, tvrdoj, melankoličnoj) kad mislimo na grčko *charaktér*.

Eugenija Barić

O NEKIM SLAVONSKIM ETNICIMA I KTETICIMA

U vezi s pisanjem etnika i ktetika u književnom jeziku P. Skok kaže: »Treba oslušivati narodni govor da bi se stvorio ispravan ktetikum kao i ispravan etnikum, jer se ne da postaviti apsolutno pravilo za njihovu tvorbu.«¹ U Jezičnom savjetniku također piše: »Imena naselja i njihovih stanovnika i pridjevi izvedeni od tih imena u književnom se jeziku upotrebljavaju u onom obliku u kojem ih upotrebljavaju sami oni

¹ P. Skok: Pridjevske izvedenice od geografskih imena, Jezik II, str. 37.

o čijim se imenima radi.«² O naglasku etnika i ktetika u spomenutim člancima ništa se ne govori. Međutim, etnici i ktetici se u narodnom govoru dosta često tvore od skraćених toponimskih osnova (Dervišaga: Deršančan, Dëršanka, deršanački; Šumëtlica: Šumëtljan, Šumëtljanka; Šumanövc: Šumänka, šumänski itd.) te nastaje pitanje da li će se u tom obliku upotrebljavati i u književnom jeziku. Mislim da u svakom takvom slučaju u književnom jeziku nećemo moći pisati etnik i ktetik u izvornom obliku, nego ćemo ih morati načiniti prema sustavu književnoga jezika, osvrćući se prema mogućnostima i na izvorni oblik. Mnoge etnike i ktetike iz područja starije akcentuacije (npr. Antīnkinja, antīnski, Jagupljānac, Bazjānka, Strizivōnka, Šaptēnovčan, šaptēnovački itd.) nećemo moći upotrebljavati s izvornim naglaskom, nego ćemo naglasak takvih etnika i ktetika morati prilagoditi akcentuaciji književnog jezika.

U našim rječnicima zabilježeni su etnici i ktetici samo od nekih većih naselja, ali ni ti etnici i ktetici češće nisu zabilježeni u onom »obliku u kojem ih upotrebljavaju sami oni o čijim se imenima radi.« U vezi s time predstoji velik posao oko bilježenja etnika i ktetika na terenu, da bismo mogli stvoriti »ispravan ktetikum kao i ispravan etnikum«. Ja ću ovdje zabilježiti književne i izvorne oblike oko 90 etnika i ktetika s područja Slavonije i južne Baranje. Svaki etnik i ktetik sam zabilježio prema izgovoru mještana dotičnog naselja. U okolnim naseljima pojedine etnike i ktetike vrlo često izgovaraju drukčije nego u samom naselju.

Etnici za muški rod najčešće se tvore u tom području s pomoću nastavka -jan(in) (68^{0/0}), a rjeđe s pomoću nastavka -ac (28^{0/0}) i -lija (3^{0/0}).³ Etnici za ženski rod najčešće se tvore s pomoću nastavka -ka (95^{0/0}), a mnogo rjeđe s pomoću nastavka

² S. Pavešić i dr., Jezični savjetnik s gramatikom, Zagreb, 1971, str. 20.

³ Etnike s turskim nastavkom -lija zabilježio sam u nekim selima Požeške kotline, gdje je za vrijeme turske vladavine bilo vrlo mnogo doseljenih muslimana, a i danas ima mnogo doseljenika iz Bosne.